

Foreningen til det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig.

Af Nikolaj Andersen.

~ ~ ~

I de første år efter indlemmelsen i Pröjsen stod den nordslesvigske befolkning forholdsvis passiv over for de forskellige fortyskningsbestræbelser, da den i henhold til pragfredstraktatens § 5 måtte antage, at der snart vilde indtræde en forandring i forholdene; men efter at det var blevet bekendt, at Pröjsen og Østerrig ved traktat af 11. oktober 1878 havde erklæret § 5 for ophævet, kom man snart til bevidsthed om, at den herskende tilstand kunde blive af større langvarighed, og at der som følge deraf måtte tages fat på et ihærdigt arbejde for at bevare vor nationale ejendommelighed, og da navnlig den vigtigste side af sagen: vort danske modersmål.

Det første skridt, der gjordes i denne retning, var oprettelsen af „Foreningen til det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig“.

Efter at nemlig flere af de dansk-nordslesvigske foregangsmænd, deriblandt navnlig daværende redaktør, senere rigsdags- og landdagsmand Gustav Johannsen

og kollaborator Monrad i Flensborg, tobaksfabrikant, senere rigsdagsmand J. P. Junggreen og advokat C. H. Bekker i Åbenrå samt forhenværende fysikus P. A. Madvig i Haderslev, havde plejet samråd om sagen, indvarslede Junggreen til et møde i Åbenrå den 10. oktober 1880, og på dette møde stiftedes så den nævnte forening med det formål „at værne om det danske sprog i Nordslesvig, navnlig gennem folkelig oplysnings udbredelse.

„Foreningen til det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig“, eller som den i regelen simpelthen kaldes: „Sprogforeningen“, har altså i år bestået i et kvart århundrede, og det turde derfor være rimeligt med et par ord at dvæle ved dens hidtilværende udvikling og virksomhed.

I. Organisationen.

Sprogforeningen ledes af en bestyrelse, hvis forretningsførelse kontrolleres af et tilsynsråd på 12 medlemmer, der ud af deres midte vælger 3 regnskabsrevisorer. Øverste instans er den årlige generalforsamling, hvor alle foreningens medlemmer har stemmeret: den vælger bestyrelsen og tilsynsrådet samt tager beslutning om regnskabets godkendelse og eventuelle andragender.

Bestyrelsen bestod i de første 10 år af 7 medlemmer og forøgedes den 18. juni 1891 til 11, men nedattes derpaa af hensyn til, at ved formentlige forseelser mod den pröjsiske foreningslov ikke bestyrelsen som helhed, men hvert enkelt bestyrelsesmedlem blev ikendt

pengebøder, på generalforsamlingen den 12. juli 1900 til 2 medlemmer: en formand og en kasserer. Det egentlige centrale arbejde: førelsen af medlemslisterne, den ikke ubetydelige korrespondance, organisationen, ordningen og udsendelsen af bøgerne samt revisionen af foreningens bogsamlinger m. m. besørges af en sekretær, der af ovennævnte hensyn nu ikke er medlem af bestyrelsen, men ansvarlig over for denne.

Af hensyn til sin virksomhed har foreningen ind delt hele Nordslesvig i krese, der oprindeligt svarede til de enkelte sogne i landet, men senere til dels er blevne delte og således forøgede. I hver kres er der en kresformand, der indkasserer medlemsbidragene og tager imod frivillige bidrag. I det første år var medlemsbidraget 5 mark, men på generalforsamlingen den 16. juni 1881 nedsattes det til 2 mark om året. I større krese har kresformændene som oftest én eller flere tillidsmænd ved deres side. For tiden har Sprogforeningen således i 111 sogne 153 kresformænd og 21 andre tillidsmænd. Disse hverv er, ligesom bestyrelsens og tilsynsrådets, ulønnede tillidsposter.

I de fleste krese har foreningen en bogsamling, der uden vederlag kan benyttes af alle foreningens medlemmer. Disse bogsamlinger forvaltes i regelen af kresformændene eller tillidsmændene, og kun i tilfælde af, at disse enten ikke har plads eller bor for afsides, forestås de af særlig lønnede bibliotekarer. I den senere tid går en naturlig bestræbelse ud på at lade bogsamlingerne få plads i forsamlingshusene.

Som formænd for Sprogforeningen har hidindtil fungeret:

1. tobaksfabrikant, senere rigsdagsmand J. P. Junggreen i Åbenrå fra foreningens stiftelse den 10. oktober 1880 indtil sin død den 19. juli 1886;
2. advokat og notar C. H. Bekker i Åbenrå til sin død den 7. maj 1887;
3. gårdejer, löjtnant J. Michelsen i Kolstrup ved Åbenrå til sin død den 16. februar 1899 og
4. tobaksfabrikant M. Andresen i Åbenrå til dato.

II. Hindringer.

Sprogforeningen har i sin levetid haft ikke så få betydelige vanskeligheder at kæmpe med.

I første række er der jævnlig trådt hindringer i vejen for dens materielle udvikling.

Således er på den ene side indtægterne blevne indskrænkede ved, at foreningen ikke kan tage betaling for udlån af bøger til udenforstående, men må nøjes med medlemsbidragene og eventuelle frivillige gaver for ikke at komme i konflikt med den pröjsiske næringslov. Endnu mere hæmmende har i denne henseende dog de pröjsiske myndigheders fjendtlige holdning over for foreningen været, og da navnlig siden Köllerpolitikens begyndelse: mange danske mænd har af frygt for at komme på myndighedernes sorte liste undladt at melde sig ind i Sprogforeningen, og talrige medlemmer af foreningen er blevne tvungne til atter at træde ud af denne enten ved at blive erklærede for danske undersætter eller som følge af frygt for at få pårørende eller tjenestefolk udvist, egne eller pårørendes ansøgninger afslået og valg til kommunale bestillinger un-

derkendt eller for ikke at få sønner fritaget for militærtjeneste, ikke at få skolebørn dispenseret o. s. v.

På den anden side har de pröjsiske myndigheder gjort alt tænkeligt for at forøge foreningens udgifter og derved hæmme dens udvikling, ja om muligt at tilintetgøre dens tilværelse. Allerede to måneder efter dens stiftelse, den 9. december 1880, blev dens bestyrelse og flere foreningsmedlemmer idömt bøder for ved mødet den 10. oktober at have overtrådt forsamlingsloven. Men navnlig under Köllerregimentet kom processerne i massevis: som særlig fremtrædende eksempel kan anføres, at der alene i året 1900 anlagdes sag imod foreningens bestyrelse for formentlig overtrædelse af den pröjsiske foreningslov af 11. marts 1850 i henved 150 tilfælde, og hvis den var bleven dömt i alle disse tilfælde, vilde bøder og omkostninger have beløbet sig til henimod 20,000 mark; det endelige resultat blev imidlertid, at dommen i samtlige tilfælde, dels ved de lavere domstole og dels ved højeste instans, kom til at lyde på frifindelse.

Ikke mindre har myndighedernes fjendtlige holdning virket hæmmende på „Sprogforeningens“ virksomhed, og da både med hensyn til bogsamlingernes forvaltning og bøgernes benyttelse.

Hvad bogsamlingernes forvaltning angår, kan særlig den hindrende omstændighed nævnes, at de mænd trindt omkring i landet, der andre steder under normale forhold er selvskrevne til at være bærere af folkelig oplysnings udbredelse, nemlig præsterne og navnlig lærerne, allerede på grund af deres stilling som pröjsiske embedsmænd er fuldstændig udelukkede fra ethvert

medarbejde ved det danske sprogs bevarelse; overalt må derfor bogsamlingerne overlades til lægmænd, og da desuden ikke så få af de mere intelligente landmænd af frygt for at komme i ulejlighed jævnligen lader sig afskrække fra deltagelsen i foreningens virksomhed, medens andre bor for afsides, ikke har den nødvendige plads eller deslige, kan det selvfølgelig ikke undgås, at det med ordningen og udlånet af bøgerne forbundne arbejde på flere steder udføres mindre hensigtsmæssigt, end det burde være tilfældet.

Selve benyttelsen af danske bøger modarbejdes navnlig over for børnene, og da gennem skolen: der er således trindt omkring ikke blot oprettet tyske skolebiblioteker, hvis bøger ligefrem påtvinges børnene til læsning i hjemmet, men mange skolelærere virker desuden både ved formaninger og trusler hen til, at deres elever ikke låner bøger af „Sprogforeningen“s bogsamlinger, ja det er endogså forekommet, at sådanne lærere har opfordret børnene til at medbringe de dem af „Sprogforeningen“ skænkede bøger og derefter forgrebet sig på ejendomsretten ved at fratage dem disse eller på enkelte steder endogså at tilintetgøre bøgerne ved at kaste dem i kakkelovnen.

III. Udvikling.

Til trods for de omtalte talrige vanskeligheder har „Sprogforeningen“s udvikling dog stadig haft en jævn og sikker fremgang, både med hensyn til medlemsantal og indtægter.

Hvorledes medlemsantallet efterhånden er steget, fremgår af følgende oversigt: „Sprogforeningen“ havde

<i>år</i>	<i>medlemmer</i>
1883	676
1888	820
1893	1024
1898	1614
1903	2530

og på 25-årsdagen, den 10. oktober 1905: 2698 medlemmer.

Udførligere kan følgende tal opgives: 1883: 676; 1886: 788; 1887: 804; 1888: 820; 1890: 732; 1891: 793; 1892: 888; 1893: 1024; 1894: 1135; 1895: 1215; 1896: 1393; 1897: 1522; 1898: 1614; 1899: 1890; 1900: 2258; 1901: 2497; 1902: 2474; 1903: 2530; 1904: 2543; 1905: 2698.

Specielt under v. Köllers regimente (fra 7. 8. 1897 til 16. 8. 1901) steg altså medlemsantallet således:

<i>år</i>	<i>medlemmer</i>
1897	1522
1898	1614
1899	1890
1900	2258
1901	2497

Hånd i hånd med medlemsantallet er også indtægterne, og da ikke blot medlemsbidragene, men også

de frivillige bidrag, efterhånden stegne betydelig. Ialt havde foreningen:

<i>i tidsrummet</i>	<i>en indtægt af mark</i>
1881—1883	14,088 mark 08 pg.
1884—1888	15,005 „ 36 „
1889—1893	18,938 „ 43 „
1894—1898	27,148 „ 91 „
1899—1903	56,572 „ 53 „

og i året 1904 var indtægterne 19,535 mark 52 penning. At indtægterne i treåret 1881—83 næsten når op til samme højde som i femåret 1884—88, har hovedsagelig sin grund i, at medlemsbidragene i begyndelsen var 5 mark, men senere kun 2 mark årlig.

Udførligere kan der for de enkelte års vedkommende opgives følgende indtægter:

1880: 1212.55; 1881: 6046.72; 1882: 3420.71; 1883: 3408.10; 1884: 3628.34; 1885: 3318.95; 1886: 2519.44; 1887: 2596.32; 1888: 2942.31; 1889: 3264.56; 1890: 3126.76; 1891: 3807.14; 1892: 4933.40; 1893: 3806.57; 1894: 4395.06; 1895: 4130.57; 1896: 5432.76; 1897: 6655.36; 1898: 6535.16; 1899: 7925.33; 1900: 8525.88; 1901: 8697.74; 1902: 15,556.34; 1903: 15,867.24; 1904: 19,535.52 og 1905 indtil 10. oktober: 6635.86 mark. Ialt har altså „Sprogforeningen“ i de 25 år haft en indtægt af 157,934.69 mark.

Siden 9. oktober 1900 ejer „Sprogforeningen“ bygningen „Folkehjem“ i Åbenrå, hvor foreningens sekretær har sin bolig og dens ikke ubetydelige boglager findes.

IV. Virksomhed.

Svarende til „Sprogforeningen“s numeriske og pædagogiske udvikling er også dens virksomhed til trods for de omtalte vanskeligheder efterhånden bleven både omfangsrigere og intensivere.

Denne virksomhed består hovedsagelig i både gennem udlånsbogsamlinger og ved boggaver at udbrede dansk læsning i Nordslesvig.

Oprettelsen af danske bogsamlinger påbegyndtes kort efter foreningens stiftelse. Deres antal var i 1882 allerede henimod 80 og i 1884 omkring ved 90; i det påfølgende tiår kom der jævnlig nogle til, deriblandt i 1893 og 1894 også i de truede egne ned imod sproggrænsen, og i det sidste tiår er den almindelige forøgelse ligeledes bleven fortsat, så at „Sprogforeningen“ nu har 132 større eller mindre selvstændige bogsamlinger foruden et antal filialer af disse trindt omkring i hele Nordslesvig.

Til dannelse og stadig forøgelse henholdsvis supplerings af disse bogsamlinger er der i de sidste 23 år fra „Sprogforeningen“s centralledelse blevet udsendt gennemsnitlig 3200—3300 bind om året, tilsammen altså ca. 75,000 bind, hvoraf dog i tidens løb en del er gået tabt ved slid o. s. v.

Hvad indholdet af bøgerne i „Sprogforeningen“s bogsamlinger angår, da er de fleste af underholdende art: romaner og noveller samt eventyr og småfortællinger for børn, og da navnlig af nordiske, særlig danske forfattere; men også talrige oversættelser af bedre udenlandske forfattere findes. I anden række

kommer den mere belærende litteratur: digterværker af danske og norske klassikere, historiske værker og afhandlinger, natur- og folkelivsskildringer, landbrugs-skrifter o. s. v.

Benyttelsen af bogsamlingerne er på de fleste steder god, i talrige sogne endogså udmærket; næsten overalt hører ikke blot selve foreningens medlemmer, d. e. bønder, købmænd og håndværkere, men også deres hustruer og børn samt tjenestefolk og svende til de stadige læsere.

Uddelingen af boggaver påbegyndtes i større omfang først i året 1890. I de 15 år siden da er der hvert år gennemsnitlig blevet uddelt over 7000 bind eller hæfter, tilsammen henved 110,000 bøger og småskrifter, som gaver både til foreningens medlemmer og navnlig til børn.

Gaverne til de voksne har både været af opbyggende, belærende og underholdende art, som religiøse skrifter, historiske og landøkonomiske afhandlinger samt rejsebeskrivelser, digtsamlinger o. s. v. Til børnene er der navnlig blevet uddelt skolebøger, både bibelhistorier, verdens- og fædrelandshistorier, geografier, naturhistorier, stiløvelser og sangbøger, men frem for alt stove- og læsebøger samt desuden til underholdning både billedbøger med tekst, illustrerede børneblade og ikke at glemme et betydeligt antal af de særlig kærkomne illustrerede danske julehæfter.

Desuden har „Sprogforeningen“ imidlertid også jævnlig været knyttet til udgivelsen af danske bøger til særlig brug i Nordslesvig; blandt disse

bør navnlig „Dansk sangbog“ og „Sprogforeningens almanak“ fremhæves.

„Dansk sangbog“ eller, som den på grund af sit blå bind almindelig kaldes, „Den blå sangbog“ er hidtil udkommen i 5 oplag, første gang kort efter „Sprogforeningen“s oprettelse i 6000 og dernæst 1885, 1891, 1894 og 1899 hver gang i 5000 eksemplarer; da også det sidste oplag er fuldstændig udsolgt, er altså tilsammen 26,000 eksemplarer af denne sangbog blevne udbredte i Nordslesvig. For nu næsten et år siden stod sangbogens nuværende udgiver i begreb med at forberede et nyt oplag; men så var det, at de pröjsiske myndigheder begyndte deres beröimte felttog imod bogen, idet de forbigående beslaglagde de få hos boghandlerne og på „Folkehjem“ resterende eksemplarer af denne og i henhold til en politiforordning af 28. avgust 1866 rejste sag imod de vedkommende hoghandlere tiligemed udgiveren, „Sprogforeningen“s formand M. Andersen, samt ikendte de fleste af de anklagede bøder for „udbredelse af ophidsende sange“, hvorved de fornemmelig støttede sig til en beskikket „sagkyndig“s skön, som gik ud på, at ikke blot talrige folke- og fædrelandssange, men endogså et antal åndelige sange og salmer var „ophidsende“ for den danske befolkning i Nordslesvig, da det ikke udelukkende kom an på sangenes saglige indhold, men tillige og navnlig på den mening, der af de syngende kunde tænkes lagt ind i disse. — Imidlertid har denne navnkundige sag endnu ikke fundet sin endelige afgörelse.

Den anden bog, „Sprogforeningens almanak“, udgives heller ikke direkte af selve „Sprogforeningen“, men af

et udvalg, der bærer det pekuniære ansvar; i spidsen for dette udvalg har imidlertid fra første færd af „Sprogforeningen“s nuværende formand og tidligere sekretær M. Andresen stået, og almanakken afhændes til abonnenterne gennem „Sprogforeningen“s tillidsmænd, ligesom dens overskud tilfalder foreningens kasse. Foruden det sædvanlige kalenderstof indeholder almanakken hvert år en række illustrerede småfortællinger, skitser, biografier, digte o. s. v., der på ganske få undtagelser nær er skrevne af nordslesvigere. — „Sprogforeningens almanak“ udkom første gang for året 1894 og har i de 13 år, den således hidindtil har bestået, haft et oplag af årlig 10—12,000 eksemplarer. Som våben i sprogkampen har den sin særlige betydning ved, at den på grund af sit indhold og sin prisbillighed (60 pg.) har ævne til at trænge ind i alle nordslesvigske hjem, selv de fattigste og mindst årvågne, så at den på mange steder måske er den eneste bog, der ejes, eventuelt ved siden af bibelen eller salmebogen.
